- مەبە ست لە چاودیری قەزائی بریتیە لە چاودیری کردنی کارو چالاکیەکیەکانی دە سەلاتی جیبەجیکردن لەلایەن دادگاکان لەناو وولات بەجیاوازی جۆرەکان وپلەکانی.

- چاودێری دادگاکان با شترین زەمانەتی ماف وئازادی تاکەکە سەکانن لەبەرامبەر کارگێڕیدا ، چونکی لایەنی سیێەمە لە نزاعی نێوان ئیدارە وهاولاتی کەواتە بێلایەنە، وسەربەخۆیە ، ئەمەش لە جۆرەکانی تری چاودێریدا بەدیناکرێ ت، جگە لەوەش جولاندنی ئەم چاودێریە لەدە ست هاولاتیە چونکی بەخۆی دەتوانێ دە ست بە پرۆ سەی جولاندنی داوا بکات.

- دوو سیستەمی یاساییمان هەیە سەبارەت بە بوون و نەبوونی قەزای ئیداری

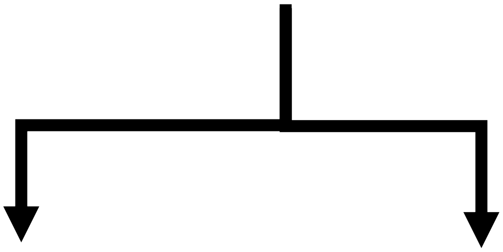

سیتەمی قەزای موەحد   سیستەمی قەزای مزدەوەج

سی ستەمی قەزای موەحد/ سی ستەمی قەزای موەحد لە دەولەتە انکلو سک سونیەکان هەیە، ئەویش لە سەر بنچینەی بوونی یەك لایەنی دادی هەبێت بۆ سەیر کردنی هەموو داوایە یا سایيەکان، بێ جیاکاری نێوان داوای ئیداری و داوی مەدەنی، وە جێبەجێکردنی یاسای عادی بەسەر ئەو دعوایانە،

هەلسەنگاندنی سیستەمی قەزای موەحەد:

١. لە زیر سایەی سیستمی یە ک قە زاییدا یە ک لایە نی دادوە ری هە یە کە ئە حکام و بنە ماکانی رە وایە تی جیبە جیدە کات بە سە ر هە مووواندا بی جیاوازی لە نیوان حاکم و هاولاتیاندا.
٢. لایەنی کارگێری لە ناکۆکیەکاندا، لەگەل تاکدا هەمان مەرکەزی قانونی هەیە، بەیەکسانی.
٣. ئەم سیستەمە سادەترە لە سیستەمی مزدوەج.

سەلبیاتی :

١. ئەم سی ستەمە رە چاوی ئامانج و بارگرانیەکانی ئیدارەی گ شتی ناکات کە، بۆیە جیاکاری ناکات لەنیوان منازعەی ئیداری و منازعەی مەدەنی ،وە رەچاوی سروشتی منازعەی ئیداری ناکات.

٢. ئەم سیستەمە ڕێگە بە دادوەر دەدات دەست لە کاروباری ئیدارە بدات بە توجیە کردنی ئەوامر وە بریارەکانی هەموار بکات.

٣. سیستەمی دادوەری موحد حوریەتی ئیدارە کەم دەکات، وە دەسەلاتی تەقدیری ئیدارە کەم دەکات.

سنوری چاودێری قەزائی لە سایەی سیستەمی قەزائی موەحد:

١. رقابە الإلغاء

لە سیستەمی قەزائی موەحد، جگە لە رەقابەی ملائەمە رەقابەی مەشروعیەتی کارەکانی ئیدارە، وە بۆی هەیە ئەوامر توجیە بکات بە تەعدیلی قرار یان سحب کردنی. بەلام دعوا کاتی کەرفع دەکرێت لەسەر دەولەت رفع ناکریت - بەلکو لەسەر فەرمانبەران، نەك لەسەر دەولەت بەلکو بەسیفەتی شەخسی موەزەفەکان، ئەوەش دەگەرێتەوە بۆ هۆی جیاواز لە هەریەکە لە ئەمریکا و بەریتانیا.

لە بەریتانیا دەگەرێتەوە بۆ ری ساى (الملك لایخطئ/ التاج لایخطئ) وە لە ئەمریکا ری سایەکی یا سایی هەیە کەوا تەنها کۆنگرس ئەتوانئ التزامات لەسەر سلطةى تنفیذي دابنئ.

٢. رقابەی تەعویز:

مەبە ست لە تەعویز چیە ؟؟ مەبە ست لە تەعویز بریتیە لە داندانانی ئیدارە ی عام بە بەرپر سیارێتی لەبارەی ئەوهەلانەی لە فەرمانبەرەکانییەوە دەردە چن، وە ئەو بەرپر سیارێتییە لەوانەیە لە سەر ئە سا سی بونی بریاری کارگێری هەلە وەیان لە بوونی هەلە لە گرێبەستی ئیداری وەیان عملێکی ئیداری هەلە لەلایەن فەرمانبەرە کراوە.

رقابەی تەعویز لەو ولاتانەی قەزائی موەحدن وەك قاعدەی عام بریتیە لە نا بەرپر سیارێتی دەولەت لەهەلەی فەرمانبەرەکانی ئەوەش لە انگلترا بەهۆی قاعدەی کەوا (الملك أو التاج لایخطئ) وە لەئەمریکا تەنها دە سەلاتی یا سا دانان التزامات لە سەر سلطةى تنفیذي دە سەپێنئ ، وەبە هۆکارە علاقەی قانونی نێوان فەرمانبەر و ئیدارە گ شتی بە علاقە وپەیوەندییەکی گرێبە ستی تەکییف کراوە ، کەبریتیە لە عقدی وکالە وموەکل تەنها لەو کارانەی وەکیلەکەی بەرپر سیارە کەوا لە عقدی وەکالەکە دا هاتووە، وە بەوەش دعوی لە سەر فەرمانبەر بە شخصي خۆی ی نەك یداەری گشتی،

بەلام ئەم قاعدە چەند استثنائیکی هەیە:

١. بەرپرسیارێتی دەولەت لەسەر ئەو گرێبەستانەی کەوا ابرامی دەکات.

٢. دەولەت بەرپرسیارە لە هەڵەی فەرمانبەرانی سەر بە سلطة ی مةركةزی.

لەگەل بوونی ئەم استثنائاتانة قاعدە عامە كە وەك خۆی ماوە، وە بەو هۆیەش لەحالەتی بوونی هەلە فەرمانبەر خۆی بەرپرسیارە لە دانی تەعویز.

دواتر پاش دەر چونی یا سایێك لە بەریتانیا، ١٩٤٧ دەولەت پارەی تەعویزەكە دەدات بەلام لە سەر شێوەی كەفالەت، بەواتای دەولەت لیرەدا دەبێتە كەفیل بۆ فەرمانبەرەكانی.

دووەم: سیستەمی قەزائی مزدەوەج:

لەو سی ستەمەدا دوو جهەتی قەزائیمان هەیە ، جهە قەزای عادی، وجهەی قەزای ئیداری، كەواتە لەو ولاتانەی قەزایەكی تایبەتمەندییان بۆ داوا ئیداریەكان كەوا ئیدارە تێیدایە لایەنە لە داواكە.

قەزای عادی لە چەند محكمەك پێك دێت، سەرووی هەموان محكمەی تمییزە، قەزای ئیداری لە فەرن سا ولە هەموو ولاتەكانی سیستەمی قەزای مزدەوەج، كەوا پێ ی دەوترێت مجلس الدولە كە ئەویش لە چەند محكمەیەكی تایبەتمەند پێك دیت، (محكمەی ئیداری علیا، محكمەی قەزای ئیداری، محكمەی قەزای فەرمانبەران) مجل سی دەولەت هیئەیەكی مستقلە.

وەزیفەی قەزای ئیداری:

قەزای ئیداری جهەتیكی قەزائی م ستقلە سەیری منازعات ئیداریەكان (داوا ئیداریەكان)، تێدا سەیری مە شروعیەتی أعمالی ئیدارە دەكات، أعمالی ئیدارە بریتین لە (قەراری كارگێری، عقودی ئیداری، أعمالی مادی)، چاودێری مەشروعیەتی كارەكانی ئیدارە دەكات، وە ئەگەر هاتوو زەرەر هەبوو تەعویز دەدات.

قازی ئیداری رقابەی ملائمە ناكات ، لە گونجاوی بریاری كارگێری ناپێ چیتەوە ، وەهەروەها توجیهی ئەوامر بۆ ئیدارە ناكات.

خاسیەت وتایبەتمەندیەكانی قەزای ئیداری:

١. چاودێری قەزای ئیداری:

جۆری ئەو رقابەی قەزائی ئیداری ممار سەی دەكات رقابەی مە شروعیەتە، واتە ئیدارە قاعدە قانونیەكانی مخالفە نەكردبێت لە كاتی بریاردان، وەئەگەر مخالف بوو ئەوا بریارە كارگێریەكە هەلدەوەشێتەوە ، و ە ئەگەر پێویستی كرد حكم بە دانی تەعویز دەدرێت.

٢. قەزای کارگێری رقابەی لەسەر ملائەمە نیە:

دادوەری ئیداری دادوەری مە شروعیەتە ، دادوەر ئیداری صەلاحیەت و دە سەلاتی نیە کەوا چاودێری ملائەمە بکات وەك ئەسل ، هۆیەکەی بۆ ئەوە دەگەرێتەوە کەوا دەبێت ئیدارە حوریەت و ئازادی پێبدریَ بۆ بەرێوە بردنی کارو چالاکیەکانی، تەنها وەك ا ستثناء لە بریارەکانی کەوا مقیدن بۆ حوریەت وەك راگەیاندنی کەرەنتینە، گرتن لە زروف طارئ، وەیان سزادانی فەرمانبەر.

٣. دادوەری کارگێری دادوەری مەشروعیەتە نەك ملائەمە :

هۆی ئەو تایبەتمەندییە، بۆ ئەوە دەگەرێتەوە، کەوا بۆ دادوەر نیە دە ست لەکاروباری ئیدارە بدات، وەنابێت خۆی بکات بەجێگرەوەی ئیدارە لەبریاردان، بۆیەش ناتوانێت قازی ئیداری توجیه أمر بالقیام بعمل بکات وەیان الامتناع عن عمل.

بونی قەزای ئیداری پەیوەستە بە دوو عنصرەوە:

١. بونی دام و دەزگایەکی دادوەری سەربەخۆ لە قەزائی عادی کەوا سەیری داوا ئیدارییەکان دەکات، وە لەپێش ئەم دادگایانە استئناف وتمییز دەکرێت.

٢. رەگەزی دووەم بریتیە لە بونی یاسای ئیداری کە چەند رێسایەکی ئیداری کە امتیازات دەدات بە دەسەلاتی گشتی، دادگا ئیداریەکان جێ بەجی دەکەن لەسەر داوا ئیدارییەکان.

تنظيم القضاء الإداري

في العراق وإقليم كوردستان